

Секція :Юридичні науки

ПАЩУК ТАРАС ВАЛЕРІЙОВИЧ

асистент кафедри права

Луцького інституту розвитку

людини Університету «Україна»

м. Луцьк, Україна

АДВОКАТСЬКИЙ ІМУНІТЕТ ТА СВОБОДА СЛОВА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ П РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1919 – 1935 РР.)

Завдання адвоката у кримінальному процесі полягало у тому, щоб сприяти реалізації найважливішої засади кримінального процесу – встановлення матеріальної істини. Функція, яку здійснював адвокат, мала важливе суспільне значення. Підтвердженням цьому слугувало хоча б закріплення права обвинуваченого на захист у нормах польських Конституцій 1921 [2] та 1935 р. [4].

Успішно виконати свої професійні обов'язки адвокат міг лише в умовах повної незалежності дій, гарантом чого мала бути, насамперед, свобода слова й друку. Дисциплінарний суд палати адвокатів у Варшаві 15 січня 1935 р. назвав свободу слова і друку “найістотнішим правом незалежної адвокатури,” “зіницею свободи”, без яких професія адвоката втрачає свій сенс [13, с. 314].

У Тимчасовому статуті про устрій адвокатури 1918 р. уперше закріпив у нормах права адвокатський імунітет [7, с. 157-172]. Завдання імунітету полягало, насамперед, у звільненні адвоката від, безпідставних звинувачень, що виникали в порядку приватного переслідування за допущені ним висловлення, котрі сприймались кимсь як зневага чи образа [9, с. 281]. Імунітет потрібен був, щоб адвокат мав умови вільно мислити, вільно говорити, хоч би довелося у промові вживати і “міцні” слова [6, с.

147]. Особливо це стосувалося політичних судових процесів, в яких адвокат обвинуваченого часто сприймався суспільством як опозиціонер до державної влади.

Розрізняли імунітет двох видів: якщо адвокат допустив зневагу сторони, її представника, свідка або експерта, відповідальність для адвоката могла наступати лише в дисциплінарному порядку, перед органами своєї корпорації. Коли ж адвокат скривдив інших осіб по справі, їм надавалося право вибору: обмежитися вимогою про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності чи домагатися кримінальної відповідальності адвоката у порядку приватного звинувачення. Коли в діях адвоката вбачалися ознаки злочину, щодо якого було обов'язковим проведення дізнання та досудового слідства, то все залежало від ініціативи суду, у присутності якого було допущено адвокатом зловживання свободою слова чи друку. Саме цей суд мав реагувати на допущені адвокатом порушення. Найвищий Суд роз'яснював: "Відповідно до ст. 24 Права про устрій адвокатури від 7 жовтня 1932 р. [3] зловживання адвокатом свободою слова при виконанні ним своїх професійних обов'язків, що переслідується у приватному порядку за образу сторони, її представника, не становить складу злочину в розумінні кримінального права, а тільки дисциплінарний проступок, за який адвокат може понести лише дисциплінарне покарання перед спеціальним корпораційним судом [12, с. 443]".

Джерела свідчать, що прокурори не раз безпідставно порушували кримінальні справи проти українських адвокатів нібито за перевищення свободи слова й друку, а фактично з метою репресій за їхню участь у політичних судових процесах .

Доречно також розглянути питання залежності адвокатського імунітету від надмірно широких повноважень головуєчого в судовому

засіданні, який мав у своєму розпорядженні широкий арсенал репресивних заходів, котрі міг застосувати до присутніх у судовому засіданні [8, с. 23].]

Часто головуючий, використовуючи цілком несуттєву причину, міг усунути адвоката від участі в справі взагалі. Законодавством встановлювалися межі свободи слова, які впливали із: 1) завдань функції захисту адвокатури; 2) норм права, що регулювали діяльність адвоката у конкретній справі та 3) практичної, реальної потреби в тих чи інших межах використання адвокатом права свободи слова і друку [1, с. 119].

Отже, перша межа свободи слова і друку впливала із самого функціонального призначення адвокатури, із її завдання співпрацювати з судом та іншими правозастосовними органами в рамках закону з метою торжества істини, надання правової допомоги клієнту. Тому дії адвоката, які суперечили суті призначення адвокатури як інституту захисту, що не відповідали інтересам клієнта або в цілому встановленому в суспільстві правопорядку, виходили за межі дозволеного законом права свободи слова і друку.

Друга межа свободи слова і друку була пов'язана з вимогою того, що дії адвоката в кожній конкретній справі мали відповідати тим нормам права, які регулювали відповідні суспільні відносини. Простіше кажучи, свідомий захист адвокатом своєї правової позиції, яка явно не ґрунтувалася на вимогах закону, був перевищенням свободи слова і друку.

Нарешті, третя межа впливала із ст. 24 Права про устрій адвокатури 1932 р., за якою кожен випадок використання адвокатом свого права на свободу слова і друку мав за обсягом і змістом впливати з реальної конкретної справи. Зневажання, знеславлення і висміювання процесуального противника, не обумовлене реальною необхідністю за конкретних обставин, було перевищенням свободи слова і не захищалося імунітетом [14, с. 840].

Свобода слова і друку поширювалася на всю діяльність адвоката, а адвокатський імунітет – лише на діяльність адвоката як захисника чи представника сторони в судовому засіданні. Адвокатський імунітет складався з двох частин. Перша охоплювала всі письмові й усні висловлювання адвоката при виконанні ним своїх професійних обов'язків, друга – була значно вужчою за колом осіб, щодо яких адвокат ймовірно міг перевищити межі свободи слова і друку (сторони, їх представники, колеги, свідок чи експерт).

У роз'ясненні від 15 січня 1935 р. Найвищий Суд рекомендував судам при визначенні меж свободи слова адвоката якомога далі і ширше відсовувати ці межі, дозволяючи слушно критикувати суди та іншу владу. Не виключалися під час критики ні іронія, ні глузування. У випадках коли виникали питання перевищення адвокатом свободи слова, органи адвокатури не вправі були давати оцінку діям такого адвоката. Слідчі органи мали з'ясувати правомірність критики та ймовірність перевищення адвокатом свободи слова.

В усіх скаргах на будь-які судові рішення адвокат не міг зачіпати особу судді. Якщо ж він писав скаргу безпосередньо на дії судді з вимогою порушити проти нього дисциплінарну справу, то і в цьому випадку адвокат зобов'язаний був дотримуватися “особливої обережності і міри, обмежуючись лише предметним викладом фактів”, і “unikати яких-небудь узагальнень і виразів, що могли б посягати на повагу і неупередженість суду... [16, с. 77]”.

Слід погодитися з тими роз'ясненнями Найвищого Суду, в яких він наголошував на тому, що разом з гарантуванням адвокатам свободи слова на них одночасно покладається юридичний обов'язок обдуманно і розважливо користуватися цією свободою. Навіть у тому випадку, коли противник на суді неналежним чином поводить, адвокат мусить володіти собою, щоби зберігати спокій [10, с. 739-744; 15, с. 795-800], не допускати

звинувачень, надто сумнівних і не перевірених [13, с. 840]; уникати вживання образливих словесних зворотів на адресу процесуального противника або “в’їдливих слів” на адресу суду. Одночасно роз’яснювалося, що адвокат не перевищував меж свободи слова, коли, приміром, у судовому засіданні покликався на інформацію клієнта, яка для нього не була цілком перевіреною [17, с. 111; 19, с. 396-397]. Чітке коло осіб, на яких поширювався адвокатський імунітет, у законі не визначалося, хоч на практиці такої проблеми фактично не існувало. Імунітетом користувалися всі адвокати, яких було внесено до відповідного списку. Але, за законом, імунітетом могли користуватися лише ті з них, котрі постійно займалися адвокатською діяльністю. На тих же адвокатів, яких лише зафіксовано у списку, але які, по суті, захисних функцій на виконували, імунітет не поширювався. Крім того, внесені до згаданого списку адвокати, для яких основним місцем праці були наукові установи, органи державної влади, підприємства та установи, де вони займали юридичні посади, не користувалися правом імунітету при здійсненні професійних функцій. Крім адвоката, імунітет поширювався і на апліканта в тому випадку, коли він виконував функції захисту [11, с. 917].

Якщо ж адвокат виступав в суді як приватна сторона, то він не мав імунітету, оскільки, як наголошував Найвищий Суд, імунітет поширювався не на корпорацію адвокатури, а на професійну діяльність адвоката [17, с. 118] під час надання ним правової допомоги іншій особі. Такої ж думки дотримувалися і науковці [18, с. 44]. За аналогією, адвокат не міг користуватися імунітетом, коли виступав у кримінальному процесі як свідок, перекладач чи експерт або спеціаліст.

Не мало жодного значення, де саме і перед ким адвокат припустився висловів, що ображали процесуального противника. Це могло мати місце перед судом, прокурором, під час слідства, перед слідчим, перед адміністративною владою, що займалася справою його клієнта [5 с. 143].

Імунітет захищав адвоката у всіх випадках, коли він учиняв певні дії в інтересах клієнта і щодо інших органів влади й управління.

Таким чином, при всій складності і суперечливості інституту свободи слова і друку та адвокатського імунітету, закріплення цих норм у законодавстві Польщі було, безперечно, прогресивним кроком. У гострій боротьбі з реакційними і шовіністично налаштованими прокурорами і суддями українські адвокати завдяки свободі слова і друку та адвокатському імунітету могли не лише успішно захищати українських політв'язнів, а й сміливо доносити до громадськості всього світу факти тотального переслідування польською владою українців, закликати народ до визвольних змагань, вселяти віру в перемогу у боротьбі за здобуття незалежної національної держави.

Безумовно, інститут свободи слова і друку та адвокатський імунітет відіграли винятково важливу роль не тільки у забезпеченні ефективного захисту українськими адвокатами політичних в'язнів, а й у тому, що саме ці правові норми дозволили адвокатам використовувати судову трибуну не лише для виголошення захисних, а й політичних промов, звернених до польської влади, звернених до українців Польщі з викриттям суті реакційної політики правлячих кіл Польщі щодо українців, звернених до громадськості світу із закликом реагувати на масові репресії польської влади проти українського народу.

Література:

1. Гловацький І. Особливості розвитку інституту адвокатури на землях Східної Галичини і Буковини //Вісник Львівського університету. Серія юридична. Вип. 38. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003.- С. 119-127.
2. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski - 1921.- №37.- P.93.
3. Dz. URP.- 1928.- № 70.- P. 641.
4. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski - 1935.- № 1.- P. 1.

5. Batowski H. Linia Kurzona a była Galicja Wschodnia (z dziejów stosunków polsko-radzieckich). Studia i materiały.- W., 1968.- T.3.- S. 173-174.
6. Cybichowski F. System prawa międzynarodowego.- W., 1923.- 57 s.
7. Czasopismo adwokatów Polskich.- 1927.- № 2.- S.9-10.
8. Czuchajowski Bolesław. Oskarżony ma prawo korzystać z pomocy tylko jednego obrońcy // Głos Adwokatów.- 1930.- № 5-6.- S. 145-150.
9. Franke Jan. Sądownictwo w okresie lat 1917-1928 na obszarze lwowskiego okręgu apelacyjnego // Czasopismo Sędziowskie.- 1929.- № 1.- S. 47-56.
10. Hanczakowski Włodzimierz. Uwagi o adwokaturze //Głos prawników Śląskich. Kwartalnik.- 1937.-S.206.
11. Obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej //Palestra.-1937.- № 10.- S. 917-919.
12. Orzecznictwo dyscyplinarne // Palestra.- 1933.- № 5-6.- S. 443.
13. Orzecznictwo Sądu Dyscyplinarnego Warszawskiego z 15. 6. 1935 r. // Palestra.- 1937.-№ 7.-S. 818.
14. Orzecznictwo Sądów Polskich.- W., 1929.- T. 8.- 415 s.
15. Orzecznictwo Sądów w sprawach adwokatury // Palestra.- 1939.- № 8-9.- S. 966-968.
16. Palestra.-1936.- № 4.- S. 314.
17. Papierzyńska-Tórek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922-1926.- Kraków, 1976.-484 s.
18. Skępski Józef. Projekt ustawy postępowania karnego // Palestra.- 1925.-№ 4.- S. 693-705.
19. Z Rady adwokackiej w Warszawie // Palestra.-1925.- № 6.- S. 1130-1135.